İDİL

SANATIN KATILIMCI VE İLİŞKİSEL YÖNÜ: EKOLOJİK SANAT PRATİKLERİ

Sehran DİLMAÇ
Doç. Dr., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi, sehran.dilmac@ikcu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4934-6048

Dilmaç, Sehran. "Sanatın Katılımcı ve İlişkisel Yönü: Ekolojik Sanat Pratikleri". idil, 117 (2025/2): s. 310-321. doi: 10.7816/idil-14-117-10

ÖZ

Sanat doğa ilişkisine sanatın erken dönemlerinden itibaren rastlanmaktadır. Doğa sanatçıların belli bir dönem vazgeçemediği bir konu olmuştur ve sanatçılar uzun dönem doğayı mimetik pratikler dahilinde ifade etmeye çalışmışlardır. Modern dönemle birlikte doğa sonrasında ruhsal yanımızı çoşturan bir ifade biçimi, salt anlık izlenimleri gösteren bir süreçler dizisi ya da bölünüp, parçalanan soyuta indirgenen çeşitli anlatılar olarak sanatın tarihinde yerini almıştır. Doğanın sanata konu ve imge olması modern sonrası dönem olan post modern dönemde değişimlere uğrayarak ekolojik anlatılı işlere yönünü çevirmiştir. Doğanın kendisi sanat malzemesi haline gelmiş, doğanın tahribini engelleyecek, doğadan kaybedileni geri vermeyi amaçlayan eylemsel nitelikte sanat pratiklerinin önü açılmıştır. Bu pratiklerin devamında da izleyiciyle diyalog kuran, katılımcı yönü güçlü, ilişkisel bir hal alan ekolojik sanat pratikleri de doğayla insan arasında bir bağ kurmayı amaçlamıştır. Bu çalışmanın amacı 1960'lardan itibaren günümüze doğayı ekolojik yönden irdeleyen ve tartışmaya açan sanat pratiklerini göstererek, bu sanat pratiklerinin katılımcı ve ilişkisel yönünü açıklayıp, tartışarak ekolojik odaklı çalışmaların gideceği noktaları bulmaya çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: ekoloji, sanat, doğa, çevre, sanat pratikleri

Makale Bilgisi:
Geliş: 17 Ekim 2024 *Düzeltme:26 Ocak 2025* *Kabul: 29 Ocak 2025*

© 2025 idil. Bu makale Creative Commons Attribution (CC BY-NC-ND) 4.0 lisansı ile yayımlanmaktadır.

Giriş

Ekolojik sanat, çevresel sorunları ele alan ve doğaya duyarlı bir yaklaşım benimseyen bir sanat dalıdır. Sanatın ilişkisel ve katılımcı yönüne yönelik ekolojik sanat pratiklerini anlatan bu çalışmada belgeler, yazılı kaynaklar üzerinden geçmiş verilere ve mevcut duruma dair derinlemesine bilgi edinilen doküman analiz yöntemi ve sanat eserlerinin biçimsel, yapısal, estetik özelliklerini inceleyen, eserin anlamını, izleyici üzerinde etkisini göstermeyi amaçlayan görsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Ekolojik sanat pratikleri hakkındaki yazılı çeşitli dökümanlar incelenmiş ve bu pratiklerin oluşumu, süreçleri ilişkisellik ve katılımcılık kavramları bağlamında açıklanmış, anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Konu bağlamında yer alan sanat eserleri ve sanatsal yaratı unsurları incelenerek estetik ve tematik unsurların nasıl kurgulanıp uygulandığına yönelik görsel analiz yapılmaya çalışılmıştır. Ekolojik sanat pratiklerini katılımcılık ve ilişkisellik bağlamında ele alan bu çalışmada alan kullanılan betimsel araştırma yöntemleri, sanatın çevresel ve toplumsal etkilerini anlamak için önemlidir. Bu yöntemler, sanatçıların yaklaşımlarını, eserleri ile izleyiciler arasındaki etkileşimleri ve çevresel farkındalığı artırma çabalarını analiz etmeyi sağlar.

İnsan var olduğu andan itibaren doğa ile sürekli karşılıklı etkileşim içinde olmuştur. Modern toplumların düşüncelerine konu olan ve temel tartışma eksenlerinden birini oluşturan bu etkileşim, kimilerine göre, insanın doğaya hakim olma mücadelesinin tarihini gösterirken kimilerine göre, yaşamın devamını sağlayan doğa ile bir bütünlük arayışına karşılık gelmiştir. Ne var ki, bu iki farklı yaklaşım, toplumsal yaşam içindeki insanın, kendi toplumsal ilişkilerinin sunduğu eksende doğayı kavrama tarzlarına karşılık gelmenin ortak paydasında ve modern bilimin açıklayıcılığına duydukları inançta buluşmaktadır (Yardımcı, 2006).

Antik çağlardan günümüze birçok düşünür ve sanatçı insan-doğa arasındaki diyaloğu ve ilişkiyi araştırmış ve birtakım görüşler ileri sürmüştür. Antik Yunan'dan modern söylemlere gelinceye kadar insan-doğa arasında oluşan yapı çeşitli kategoriler altında gösterilmiş ve doğa felsefesi adını almıştır (Kozlu, 2018). Doğa felsefesiyle doğa anlamlandırılmaya ve kategorize edilmeye başlanmıştır. Fakat doğa düşünsel açıdan salt taksonomik olarak değil, varlıksal bağlamda da sorgulanmaya başlanmıştır. Özellikle sanatta çok uzun süre (modern döneme kadar) güzel ve yüce kavramlarıyla eş değer tutulmuştur. 19. yüzyıl sonrasında ise doğa, sanatçılar tarafından farklı biçimlerde ele alınmaya devam etmiştir.

1900 öncesi doğayı konu alan sanat eserlerinin çoğu manzara betimlemelerinden ibaretti. Zamanla bu tasvirler ekolojiyi inceleyen ve doğanın dengesini koruma amaçlı üretilen çalışmalara ve projelere dönüşmüştür. Fakat bu durum Endüstri Devriminden günümüze belli bir süreçte gerçekleşmiştir. Endüstri Devrimi boyunca gündemde olan bu yaklaşımlar, güzel olan öteki dünya için bir pencere sağlamış ve artan gelişmelere bir zıtlık oluşturmuştur. Ancak zamanla insanlar doğal dünyayla olan manevi bağlarını kaybetmiştir. Bütün kültürlerin temelini oluşturan ve sanatsal uygulamalara esin kaynağı olan doğadan esinlenme, doğa ile kurulan bu romantik bağ endüstrinin ihtiyaçları doğrultusunda yok sayılmıştır. Sanat doğanın dışında tamamen ayrı olarak düşünülen bir alan olarak yorumlanmıştır. Az sayıda sanatçı doğa ile bağlantılı çalışmalar üretmeye devam etmiştir (Yardımcı, 2006: 54). Kapitalizmin getirdiği sanayileşme ile tohumları atılan insanın yalnızlaşma ve yabancılaşma sürecinde, insanın doğa ile imtihanı sonucunda, insan doğa karşısında elde ettiği gücü olumsuz kullanılmaya başlamıştır. Sanayi için açılacak alanlar yaratma ve doğa üzerinde yapay alanlar yaratma gibi faaliyetlerle ormanlık alanlarla birlikte vahşi hayatın tehlikeye girmesi veya yok edilmesi, doğa üzerinde insan eliyle yapılan her türlü değişim günümüzü biçimlendirmiştir. Günümüzde ise ekolojik dengenin nasıl korunacağı ve insanlara bu sorumluluğun ve bilincin nasıl verileceği gündemdedir (Kozlu, 2018: 29). Bu bağlamda sanatçılar, insanları bilinçlendirmek, gelecekte olabileceklere vurgu yapmak, doğadaki verili güzellikleri kendi yorumlarıyla güncelleyerek doğa üzerinde farklı, özel ve bilinçli bir bakış açısı oluşturma gayesiyle ilişkisel yönü güçlü ekoloji odaklı çalışmalar üretmişlerdir.

Ekoloji ve Sanat

Doğayı anlamak ekoloji kavramıyla ilişkilidir. Ekoloji kavramını da 1969 yılında ilk kez Ernst Haeckel kullanmıştır. Ekoloji, Yunanca'da ev, aile, hane anlamına gelen oikos sözcüğünden türetilerek ortaya atılmıştır. David R. Keller ve Frank Golley'e göre ise ekoloji, bir sentez bilimidir. Ekoloji, genetik, fizyolojiden su havzaları, atmosfer, jeolojik süreçler ve güneş ışınımının etkileri ile meteor çarpmalarına kadar her şeyi; kısacası doğanın tamamını içine alan bir sistemdir. Ekoloji denilince akla ekolojik dünya görüşü gelir. Ekolojik bir dünya görüşünün altını çizdiği tema, karşılıklı bağlantılık ve etkileşimdir. Çünkü canlı ve cansız her şey biyosferik ağın ayrılmaz parçalarıyla birbirine bağlı ontolojik bir bağlantı içindedir. İç ilişkiler bağlamında, canlı bir şeyin özü veya kimliği, bağlantıları ve bağlamının bir ifadesidir. Bütünsellik bağlamında biyosferin yapısını anlamak için,

yalnızca parçaların kendileri değil, parçalar arasındaki bağlantılar ve ilişkiler düşünülmelidir. Natüralizm dahilinde tüm yaşam formları aynı süreçlerin sonucunda oluşur. İnsanlar ile insan olmayanlar arasındaki yakın bağlar dikkate alındığında ise insanın dışında kalan doğanın, insanlar için araçsal, kaynak sağlayıcı işlevinin ötesinde ve üstünde bir değeri vardır. Fakat İnsanlar belli olayların bir sonucu olarak yeryüzünde, çevre etiğine ihtiyaç yaratan kirlilik, tahrip, doğanın insan eliyle yok oluşu gibi ciddi olumsuz etkilere yol açmıştır. Ekoloji de bu bütünsel bağlantı, etkileşim ve ilişkileri inceleyen bir bilim dalı olarak ortaya çıkmıştır. Kısacası ekoloji, yaşam ağının insan ara-yüzündeki karmaşık ve birbiriyle bağlantılı ilişki türleri ile çelişkileri ortaya koyar. Bu durum geleneksel olarak diyalektik-materyalist bir dünya görüşüyle bağdaşır. Dolayısıyla, ekolojinin sadece bir bilimsel uzmanlık alanı değil, çevrecilikle bağlantılı yaygın, yaşayan katılımcı bir alanı teşkil ettiği söylenebilir. Bilim de sürekli olarak doğal süreçlerde, insanın üretim faaliyetinden kaynaklanan sıkıntılara ve ekosistemlerin bozulduğuna işaret eder (Magdoff ve Williams, 2021).

Doğada yer alan ve varlığını sürdürmeye çalışan, onunla var olabilen insan, zaman içinde doğaya üstünlük sağlamaya, değiştirmeye, dönüştürmeye kendine fayda sağlayacak biçimde şekillendirmeye başlamıştır (Kozlu, 2018: 8).

Sanatçılar da insanın hayatındaki zaman, amaç ve varlık hakkındaki sorulara temel cevaplar verebilmek ve doğayı anlamak, anlamlandırmak için hem gözlemci hem de yorumcu rollerini kullanmışlardır (Matilsky, 1992). Doğayı anlama ve anlamlandırma süreci manzara resmiyle başladığı söylenebilir.

Doğanın manzara resmi mantığında yapılması geleneği 1960'lı yıllardan itibaren değişime uğramıştır. Doğa görüntüleri iki boyutlu yüzey üzerinden ve salt güzelliği gösterme eğiliminden çıkarak gerçek mekân ile buluşmaya başlamıştır. Sanatın gerçek kendi mekânında kurgulanmasını sağlayan en önemli etkenler; çevreci hareketler, sanatın galeri mekânında ticari bir metaya dönüşmüş olmasına gösterilen tepkiler ve yerleştirme(enstalasyon) sanatındaki gelişmeler olarak gösterilebilinir. Başlangıçta Amerika ve İngiltere'de doğa yüzeyinde yapılan bu düzenlemeler için "Arazi Sanatı", "Yeryüzü Sanatı", "Çevre Sanatı", "Toprak Sanatı", "Ekolojik Sanat" gibi çeşitli adlandırmalar yapılmıştır. Özellikle sanayi ve teknolojik gelişmelerin olumsuz etkilerinin 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra daha da hissedilmesiyle birlikte doğaya karşı bilinçli olma ve onu görünür kılma amacıyla doğa üzerinde, tamamen doğaya vurgu yapan çalışmalar üretilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla üretilen çalışmalar, doğanın karşısına geçerek onu bir yüzeye aktarmanın çok ilerisindedir. Sanatçılar doğaya giderek, doğada birebir diyalog halinde olarak doğa üzerinde müdahalelerini gerçekleştirmişlerdir ve bu müdahalelerle sanata başka bir yön vermeyi amaçlayarak ekolojik temalı işlerin temellerini atmışlardır. Ayrıca sanatçıların doğaya yönelmesinde başka birtakım sebepler vardır. Bu sebepler sanatın zamanla meta olarak kurgulanması ve işlev kazanması, müze galeri gibi kapalı sergilenme ortamlarıyla hayattan uzaklaşması, farklı ve ilginç malzeme deneyimleme isteği şeklinde sıralanırken, sanatçıların göstermiş olduğu bu tepkiler de sanata yönelik anti-kapitalist bir tutum olarak değerlendirilebilir (Kozlu, 2018: 64).

20. yüzyılın ikinci yarısından sonra doğaya karşı bilinçli olma ve onu görünür kılma amacıyla doğa üzerinde, tamamen doğaya vurgu yapan çalışmalar ekoloji odaklı çalışmalardır. Bu çalışmalar kollektif düşünceyi destekleyen, malzemesi kendisi olan, ilişkisel yönü olan bir yandan da doğanın sürdürülebilirliğine katkı sağlayabilecek çalışmalardır.

Sanatın Katılımcı İlişkisel Yönü

Sanatta katılımcı yaklaşımlar, bireylerin kültürel yaşama katılma, erişme ve katkı sağlama hakkından ortaya çıkan ve daha fazla insanın toplumun kültür-sanat hayatına aktif olarak katılmasının yollarını aralayacak eylemlere verilen genel ad olarak tanımlanabilir. Bu yaklaşımlar, sadece izleyici olanları değil, mümkün mertebe herkesi hedef alır. Çünkü katılımcılık özü gereği, kişilerin keşfeden, gözlemleyen, algılayan, seçip bir araya getiren, yorumlayan ve kendini ifade eden zihinsel ve eylemsel olarak aktif bireyler olmalarını sağlayacak süreçleri yaratmayı gözetir. Sanatta katılımcı yaklaşımın amacı sanat üretim ve hizmetlerinin olabildiğince geniş kitlelere ulaşması ve bireylerin hayatında çeşitli şekillerde yer bulması için erişimin önündeki engelleri kaldırmak, sanat eğitimini geliştirmek, sanatçılar ile izleyiciler arasında etkileşimi teşvik etmek, katılımın niceliği ve niteliğini artırmak, yaratıcı ifade türlerinin yaygınlaşmasını sağlamak gibi benzeri birçok pratiği içerir (Bağlantı 1).

Sanatta katılımcı yaklaşımlar, sanatın tanımı ve sınırlarını genişleterek profesyonel olarak ortaya konan sanatsal faaliyetlerin yanı sıra bireyin kendini yaratıcı biçimde ifade etme biçimlerini de içine alır (Stallings ve Mauldin, 2016: 6)

Sanat tek taraflı bir sağaltım aracı değildir. Muhakkak içinde bir etkileşim, ilişki, iletişim barındırır. Özellikle plastik sanatlarda iki boyutlu yüzeyden çıkılıp farklı alternatif malzeme arayışlarıyla birlikte sanatın

ilişkisel yanı güçlenmiştir. Sanatçılar bu bağlamda eserlerini sadece izlenmesi için yapmamıştır. Anlamsal arayış kaygısıyla izleyici düşündürmek, çıkarımlar yapmasını sağlamak istemiştirler. Ayrıca izleyicilerin sanata katılım sağlamasına olanak tanıyan çalışmaları kurgulama ve gerçekleştirme eğilimi içinde olmuşlardır. Özellikle Fluxus düşüncesi bu katılımcı ve ilişkisel anlayışı destekleyici niteliktedir. Özellikle de ekoloji odaklı işlerle ilgili üretimler söz konusudur. Fluksus'a gelmeden sanatın çok erken dönemlerinde de ilişkisellik, katılımcı yönü olan arazi sanatına örnek verilebilecek ekolojik odaklı çalışmaları görmek mümkündür.

Arazi sanatında da anlamsal arayış kaygısı ve doğanın kendisinin malzeme olarak kullanımı söz konusudur. Arazi sanatçıların eserleri erken dönemlerle ilişkilendirilebilir. Örneğin ilkel uygarlıkların bıraktığı izlere ve geçmiş yüzyıllardaki bahçe düzenlemeleri İtalyan Gratto' ları (mağara) ve İngiliz bahçeleri ile ilişkilendirilebilir. Ayrıca Kuzey ve Güney Amerika' da bulunan İnka ve Maya ilkel uygarlıklarının arazi üzerinde yaptıkları geometrik şekiller, düzenler ve büyük hayvan figürlerini toprağa kazıyarak yaptıkları şekiller ilkel yeryüzü sanatı olarak gösterilebilir.

Ayrıca insanın temel ihtiyaçlarını karşılama isteği, barınma, korunma, yerleşim, kutsal alan, ticaret gibi unsurlar sebebiyle doğal formlardan yararlanılmış, formlara ekleme ve çıkarmalar yapılarak ve şekillendirilerek doğanın içinde düzenlemelere gidilmiştir. (Kozlu, 2018: 65). Doğadaki bu düzenlemelere gitme mantığı yönünü ekoloji odaklı işlere yönlendirmiştir. Dolayısıyla ekoloji anlatılı işlerin başlangıcı ilk olarak pragmatist bir minvalde ilerlerken sanatın modern sonrası anlatılarında formlar hayatın kendisi olmuş ve ekolojik kaygı duyan işler halini almıştır. Bu ekolojik odaklı çalışmalar doğal formlar ve doğadaki formlara müdahale ile gerçekleştiği için katılımcı ve ilişkiselliği olan çalışmalardır.

Sanatsal etkinliklerin formları, tarzları işlevleri değişmez bir öze sahip değildir. Çağlara, toplumsal içeriklere evrilen yapısıyla yoluna devam etmektedir. Sanat ise toplumsal değişim için bir araç olarak kullanılabilir. Modern sonrası dönem sanatta yönünü eylemselliğe doğru çevirmiş yoluna devam etmektedir. Özellikle ekolojili anlatılı çalışmaların katılımcılık ve ilişkisellik bağlamında doğal bir bağla bağlı olduğu söylenebilir. Özellikle günümüz Nicolas Bourriaud ve Claire Bishop gibi sanatçı görüşleriyle katılımcılık ve ilişkisellik bağlamında ekolojik çalışmaların kuramsal yönü temellendirilmiştir.

Bourriaud, sanat ve doğa arasındaki diyaloğu farklı bakış açılarıyla ele alırken, ekolojik sorunların sanat yoluyla nasıl ifade edilebileceğini ve bu süreçlerin izleyici üzerindeki etkisini araştırırken insan merkezli bir bakış açısıyla durumu analiz ederek sanatın toplumsal değişim için bir araç olarak kullanılmasının önemini ortaya koyar. Claire Bishop ise sanatın toplumsal yönüne dikkat çekerek ekolojik sanat bağlamında çevresel sorunlara dikkat çekmek için toplulukların nasıl bir araya geldiğini inceler. Ekolojik sanatın doğa ile insan arasındaki etkileşimleri nasıl yeniden şekillendirebileceğine dair farklı yaklaşımlar ortaya koyar (Bağlantı 2).

Bu sanatçılar, ekolojik anlatılı sanat pratiklerinin toplumsal değişime katkı sağlama potansiyeline vurgu yaparak, izleyicilerin/katılmcıların doğa ile olan ilişkilerini sorgulamalarını ve bu konudaki bilişsel farkındalıklarını artırmalarını teşvik eder. Bu düşünceler ekseninde ekolojik sanat, kolektif bir bilinç oluşturma ve çevresel sorunlara çözüm bulma amacıyla yoluna devam eder. Bu bağlamda, Claire Bishop ve Nicolas Baurriad'ın görüşleri, ekolojik sanatı anlamak ve değerlendirmek için önemli bir temel sunmaktadır.

Katılımcı ve İlişkisellik Bağlamında Ekolojik Sanat

Sanatın başlangıcından itibaren doğa üzerinde gerçekleştirilen müdahaleler büyüsel, dinsel, yaşamsal, iletişimsel bazen de sanatsal ve estetik kaygıyla ortaya çıkmıştır. 1960 sonrasında bu çalışmalar tamamen dönüşerek doğayı anlatmak, onda verili olan güzellikleri göstermek ve farkındalığını arttırmaya yönelerek yeryüzünü sanata dönüştürür. Beuys burada sosyal heykel kavramına vurgu yapmıştır. Beuys'un sanatını anlamak için eylemlerine şahit olmak, dahil olmak ve neyi niçin yaptığına dair konuşma ve yazıları okumak gerekir (Yılmaz, 2011: 292). Çünkü sanatçının eylemlerinin altında asıl anlatmak istediği şey eylemin gerekliliğinin ne olduğudur.

Görsel 1. Joseph Beuys, 1982, 7000 Meşe projesi

Joseph Beuys'ta Kassel'de ekolojik kaygıyla 7000 Meşe projesini gerçekleştirmiştir. Joseph Beuys, öğrencileri ile kent sokaklarını süpürerek topladığı çöpleri cam bir sandık içinde sergilediği çevreci eylemi "Sosyal Heykel" olarak tanımlamıştır (Erzen, 2014). Sosyal Heykel eylemi ve düşüncesinde, izleyici, sanatçı ve yapıt arasında geleneksel bir ilişki söz konusu değildir. Geleneksel heykel ve Beuys Heykeli (sosyal heykel) arasındaki önemli fark özgünlükle ilgilidir. Geleneksel bir heykel formu olan özgün yapıt hala müzede sergilenmektedir. Ama Beuys'un bizzat parçası olduğu sosyal heykel olan özgün yapıt, eylem bittikten sonra yok olmuş fakat geriye birtakım belgeler, yerleştirmeler, izleyicilerinin eylemlerinden anılar kalmıştır. Beuys'un sanatında, yaşanan bu süreci ve bu süreçten arda kalanları okumak ve yapıta çöreklenmiş düşünceyi anlamak ve anlamlandırmak önem taşır. Ayrıca Beuys için seyirci seyircilikten kurtulup sanatçılığa eğilmeli ve dünya sahnesine inmelidir. Ona göresanatın yapay kurgu mekanlarından uzak, dünya gerçek bir sahne ve her insan da sanatçıdır (Yılmaz, 2011: 292). Sanatçının, eylemsillik, katılımcılık ve ilişkisellik odaklı 1960'larda ortaya attığı, sanat ve politikanın bir sentezi gibi görünen bu sosyal heykel kavramı, bugüne kadar toplumsal bilinçlenmelerin ve oluşumların öncüsüdür (Erzen, 2014).

Örneğin Agnes Denes ekolojik kaygı bağlamında işler üreten bir sanatçıdır. Bu bağlamda gerçekleştirdiği çalışma Wheatfield- A Confrontation (Buğday Tarlası-Bir Yüzleşme) projesidir.

Görsel.2. Agnes Denes, 1982, Wheatfield- A Confrontation (Buğday Tarlası-Bir Yüzleşme)

Agnes Denes 1982 yılında Wheatfield- A Confrontation (Buğday Tarlası-Bir Yüzleşme) projesi, sanatçının Manhattan'da Wall Strett ve Dünya Ticaret Merkezi yakınlarında moloz yığınlarıyla dolu bir araziye buğday ekmesiyle gerçekleşmiştir. Sanatçı bölge için oldukça önemli en pahalı binalarla insanın en temel besinini karşı karşıya getirerek gıda, açlık, ekonomi, ticaret, atıklar, ekolojik kaygılar gibi sorunlara ve tartışmalara dikkat çekmek istemiştir. Bu bağlamda sanatçı izleyicilerinin eseri sadece görmesini değil içine girip gezinmesini talep etmiştir. İzleyiciler esere dahil olup katıldığında sanatçının gözler önüne serdiği bu keskin sert zıtlığı kendi içinde içselleştirip daha da anlamlandırabilirler. Bir fotoğraf, yazılı bir metin basit bir iki boyutlu görselden ziyade bu geniş alandaki bu ekoloji odaklı çalışmada izleyici, işle ilişkisel bir hal alır, eseri özümser ve kendi içinde sanatçının düşüncesini daha fazla anlamlandırma şansına sahip olur. Dolayısıyla hayatın içinden gerçek bir kesitten üretilen bu çalışma izleyicisiyle doğrudan etkileşime girer, sanatın katılımcı, ilişkisel yönünü açığa çıkarır.

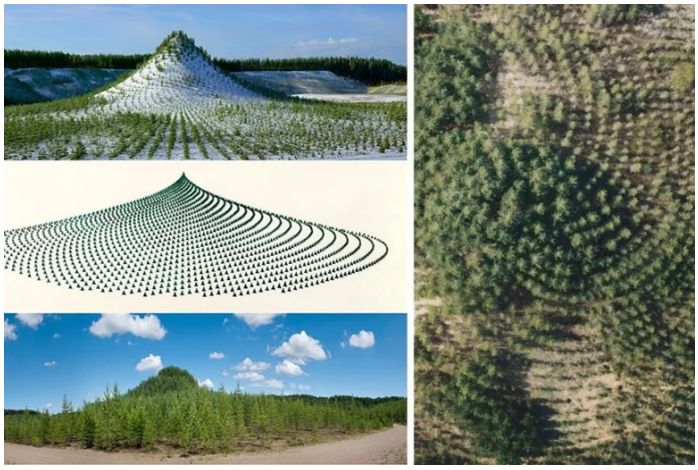

Görsel 3. Agnes Denes 1992-1996, Ağaç Dağı Projesi, Finlandiya

Agnes Denes 1992-1996 tarihleri arası Finlandiya'da oranın ilk büyük çevre projesi olan Ağaç Dağı, 11.000 Kişilik, 400 Yıl, projesini büyük bir ekiple gerçekleştirmiştir. Dünyanın farklı bölgelerinden gelen 11.000 insanla 11.000 Fin Çamının dikilmesi ile proje hayata kazandırılmıştır. Projede 400 yılın bir anlamı vardır. Bu 400 yıl katılımcılığa ve ilişkiselliğe vurgu yapar. Katılımcılar kendileriyle birlikte 26 kuşak boyunca bu ağaçların koruyuculuğunu üstlenmişlerdir. Bu şekilde geleceğe de ekolojik bir miras bırakılmış olur. Bu şekilde kuşakların katılımcılığı sayesinde 400 yıllık bir sürecin geçirilmesi ve ekolojinin sürdürülmesi sağlanmış olacaktır.

Görsel 4. Vito Acconci, Suda Park, 1993, Hollanda

Sanatçı Vito Acconci, 1960'lı yıllardan itibaren performans, video, film, enstalasyon gibi birçok farklı alanda işler üreterek doğayı vurgulayan kamusal mekân düzenlemeleri yapar. Sanatçı kamu mekanlarındaki düzenlemelerinde alanın fonksiyonunu yeniden kullanmaya odaklı işler üretir. Sanatçı, Hollanda'da Laakhaven/Holland Spoor bölgesinde Suda Park adında bir proje gerçekleştirmiştir. Sanatçı projesini denizin üzerinde yüzen buz parçaları olarak tasarlamıştır. Projeyi gerçekleştirdiği bölge karmaşık bir alana sahiptir. Bölgede üniversite, ev, iş, alışveriş merkezleri, sanayi yerleşimleri birlikte yer alır. Suda Park, karaya bağlı üçgen bir parçayla birlikte düzenli olarak ayrılmış başka bir üçgenden, U biçimindeki su kanalının çevresinde dolanan ağaçların dışarıya doğru uzamasından, büyük saksıların içinde dikilen ağaçlardan, sokak lambalarından oluşmaktadır. Yapboz gibi tasarlanan bu mekânda oluşan negatif formlar farklı bölümlere adım atmak ve oturmak için kullanılır. Sanatçı, Hollanda'nın toprak doldurarak elde ettiği arazilerle birlikte suyun ve karanın doğal olmayan ilişkisini sorgulamıştır. Doğa ve insan arasındaki diyaloğu ve devam etmekte olan savaşı anlatmaya çalışmıştır (Dempsey, 2011: 163). Ayrıca sanatçı, insanların rahatça yürüyebildiği tek yer parkların olduğu düşüncesinden hareketle insanların katılım sağlayacağı ve diyalog kuracağı bir alan yaratmak istemiştir. (Castro, 2004).

Çevre sanatının öncülerinden biri de İtalyan Alfio Bonanno'dur. Doğal ortamlarda büyük ölçekli heykelleri ve mekâna özgü üretimleriyle sanat, doğa ve ekoloji arasında ortak bir yaşam alanı oluşturmayı hedeflemiştir. Sanatçı, coğrafyanın özellikleriyle beraber bölgeye ait malzemelerle çalışmıştır. Malselv Varde projesini Norveç'in kuzey kutup bölgesinde şehrin anayolları, otoyollar ve köprülerin birleşim noktasında gerçekleştirmiştir. Projede, bölgenin taş ocaklarından çıkarılan gabro (silikatlı siyaj volkanik kaya) taşını yığarak ve çevresine bölgenin köknar ağaçlarını çevreleyerek oluşturduğu bir düzenleme vardır. Köknar ağaçları geçmişte bölgede barınak yapmak için kullanılır ve katran elde etmek için de yakılırmış bu yakılma ise ağacın dayanıklılığını arttırırmış. Eski zamanlarda ise taş ve ağaç yığınlarından oluşan anıtlar iletişim amaçlı kullanılmakta olup stratejik noktalarda yer alır sonrasında yakılırmış. Bu bağlamda taş yığını şeklindeki anıt Malselv Varde, Norveç'te insanlar için ortak görüş alanında yer alır. Uzun yürüyüş yolları ve patikalar bu anıta bağlanır ve insanlar için bir toplanma diyalog kurma alanı olur (Kozlu, 2018: 75).

Görsel 5: Malselv Varde, Alfio Bonanno, Norveç, 2005

Doğadan esinlenen bir diğer sanatçıda David Nash' tır. Sanatçı, Kuzey Galler'deki Festioniog Vadisindeki yürüyüşleri sırasında topladığı kurumuş ağaç dal/parçalarını yontarak, şekil vererek ve yakarak yaptığı çalışmalarla bilinir. Ayrıca sanatçı ağaçların büyümesini de sanata dönüştürür. 1977 yılında 22 dişbudak fidanını dikerek başladığı Dişbudak Kubbe yapıtı fidanların büyüdükleri zaman kubbe oluşturması için şekillendirilerek sanatçının uzun süreçteki bakımı ve ilgisiyle gerçekleşir.

Görsel 6-7: David Nash, Dişbudak Projesi, 1977-devam ediyor, Galler civarı

David Nash, öldükten sonra da ardından yaşayacak bir eser bırakmak istemiştir. Sanatçı eserinin büyüme süreçlerine insanların da dahil olmasını istemiştir. Sanatçı, sürdürülebilir canlı bir eserin insanların dikkatini çekmesini ve müdahale edilebilir (sulanabilir, bir hastalık olduğunda) olmasını düşünerek eserine katılımcı, ilişkisel bir misyon yüklemiştir. Yaklaşık 50 yıla yakın devam eden bu projeye insanların ağaçların kurumasını engellemeye yönelik birçok çare önermesi projenin katılımcı ve ilişkisel yönünü vurgulamaktadır. Nash ise izleyicilerden aldığı tüm bu yorumları irdeleyerek, projenin doğanın doğal süreçlerine kendini bırakmasını ve teslim olarak ilerlemesini doğru bulmuş ve ağaçların zamanla ölmesini de konseptin bir parçası olarak değerlendirmiştir (Ergül, 2018).

Sanatçı Paula Hayes ekolojik bağlamda çalışır. Çalışmalarını saksı tasarımından büyük bahçe düzenlemelerine kadar geniş bir yelpazede gerçekleştirir. Sanatçı büyük ekolojik tasarımlarının yanında küçük üfleme camlardan yaptığı teraryumlarıyla bilinir. (Kozlu, 2018, s. 87). Hayes ekolojik bağlamlı ilginç formlardaki teraryumlarını, halkın izleyebileceği, dahil olacağı ve diyolog kurabileceği mekanlar olan merkezi park, bahçe, meydan gibi kamusal alandaki önemli noktalara yerleştirmiştir. Sanatçı, kurduğu şeffaf küçük ekolojik dünya fantazyalarıyla izleyicisine içinde bulunduğu dünyayı ekolojik bağlamda sorgulatmaya çalışır.

Görsel 8-9: Paula Hayes, Sown's Sown Tereraryumlar Madison Squaer Park, 2014

Vaughn Bell ise çevre sorunlarına ilgi duyan ve bu bağlamda çalışmalar üreten bir sanatçıdır. Heykel, enstalasyon, video gibi farklı üretim tekniklerini kullanan sanatçı, şehirlerde yaşayan insanların doğadan ve çevreden uzaklaşmalarını ele alarak insanların aslında daima doğayla etkileşimini açıklamak ve insanın doğayla kurduğu ilişkiyi nasıl anladığımıza dair ip uçları vermek ister (Brown, 2014: 203). Ayrıca doğada doğal yollarla kurduğu bu farklı gerçeklik algısıyla ileriye dönük düşünmemiz gerektiğine vurgu yaparak izleyici olmaktan eylemsilliğe doğru bir yol haritası çizer.

Görsel 10-11: Vaughn Bell, Yeşil Villa, Akrilik, donanım, sahaya özel bitki örtüsü, toprak, organik madde, su ve su püskürtücüler, 2008.

Sanatçının çalışmalarında izleyiciler, başlarını teraryum benzeri yapıların içine yerleştirerek manzarayı göz hizasında deneyimlemektedirler. Sergi mekanının tavanına asılı içi bitkilerle dolu şeffaf bir ev şeklinde tasarlanan çalışma doğanın sesleri, toprak ve yosun kokularıyla desteklenip izleyicisine katılım ve ilişkisellik olanağı sağlayan çoklu duyusal ve sürükleyici bir deneyim sunmaktadır. İzleyiciler kendilerini toprağın, bitkilerin ve birbirleriyle çok yakın bir yerde, aynı havayı paylaşırken bulur.

Sonuç

Ekoloji doğası gereği bütünsel bağlantı, etkileşim ve ilişkileri inceler ve yaşam ağının insan ara-yüzündeki karmaşık ve birbiriyle bağlantılı ilişki türleri ile çelişkileri ortaya koyar. Dolayısıyla, ekoloji sadece bir bilimsel uzmanlık alanı değil çok yönlü ve bütüncül bir alanı temsil eder. Bu alan çevrecilikle bağlantılı yaygın, yaşayan katılımcı bir alandır.

1960'lı yıllardan sonra gerçekleştirilen sanatsal faaliyetlerin bir kısmı ekolojik bağlamda ele alınmış ve çevresel ve toplumsal hareketlerin de etkisiyle kimi zaman galeri ve müzenin dışına çıkarken var olduğu alanlarda yalnızca sanatçı müdahalesi ve eylemiyle gerçekleştirilmemiştir. Bu müdahaleler ve eylemler, çevreci, çevre bilimci, mühendis, biyolog, şehir planlamacısı gibi kişilerin de dahil olduğu doğayı korumayı amaçlayan, sürdürülebilir alanlar oluşturmayı, ekolojik dengeyi korumayı amaçlayan sanat projelerine dönüşmüştür. Bu projeler, alana özgü düzenlemeler, arazi ve sulak mekân ıslahları, mimari projeler, geri dönüşüm odaklı işler,

türlerin korunması ve devamlılığın sağlanması gibi uygulamalar; sosyal yapıyla etkileşim, çevre ve ekolojik kaygılar ile yapılmıştır. Bu yaklaşım ile sanat, ekoloji ve çevre sorunları ekseninde katılımcı ve ilişkisel yönü güçlü çalışmalar yapılmıştır.

Katılımcı ve ilişkisel sanat üretimi, sanat olarak kullanılan mekânların izleyiciye ve topluma ne oranda hitap edip ulaştığını sorgular, toplumun sanat faaliyetleriyle nasıl bir ilişkisellik içinde olduğuna bakar. Sanat, sanatçı ve birey (izleyici ve toplumsal hayata katılan tüm aktörler) arasındaki ilişkiler ağını kurmanın açık bir iletişim ve iş birliğinden geçtiğinin önemini vurgular. Bu sanat yaklaşımı, çalışmalarda sanatçı ve izleyici arasındaki kesin ayrımı sorgularken ayrıca izleyiciyi aktif katılımcılar hâline getirerek izleyici deneyimini daha derin ve nitelikli kılmayı amaçlar (Stallings ve Mauldin, 2016: 6).

Katılımcı yönünün olması herkese ulaşabilmesi, izleyicinin çalışmayla diyalog kurabilmesi ve ilişkisellik yaşaması anlamına gelir. Ekoloji odaklı çalışmalarda sanatçılar, doğanın kendisini, doğanın bir parçasını sadece malzeme olarak kullanmakla kalmazlar; ekolojinin kendi özü gereği bağlantılı ve ilişkisel tarafını da açığa çıkarırlar. Bu bağlamda ortaya çıkan çalışmalar artık salt bir doğanın parçası olmaktan ziyade, izleyiciler tarafından anlamlandırılan, müdahale edilebilen yapıdadır.

1960'lardan günümüze uzanan ekolojik anlatılı sanat pratikleri işin özünde her zaman doğaya duyarlı olmayı atfetmiştir. Doğaya duyarlı olma kollektif bir meseledir. Ekoloji odaklı çalışmalarda, çalışmaya halkın, izleyicinin katılabileceği, müdahale edebileceği, dönüştürebileceği katılımcı ve ilişkisel yönü güçlü çalışmalardır. Ekolojik sanat çalışmalarında katılımcılık ve ilişkisel olma durumu çalışmanın özü gereğidir ve bu şekilde formalize edilir. Bu bağlamda ekoloji odaklı sanat çalışmaları, kendine özgü bir toplumsallığın üretildiği ve anlam kazandığı her yerde, karşısındakiyle kurduğu ilişki bağlamında varlık göstermeye devam edecektir (Dilmaç, 2019: 1255).

Ekolojik sanatın geleceğine baktığımızda, iklim değişikliği ve çevresel sorunlara karşı artan farkındalık sayesinde sanatçıların daha fazla bu konuları ele alan çalışmalar üretmeleri öngörülebilir. Dolayısıyla ekolojik sanat, toplumsal ve çevresel sorunlara dikkat çekmek için etkili bir araç olarak öne çıkacaktır. Bilim, teknoloji, sanatın birleşimini içeren çok disiplinli yaklaşımlarla da yeni ifade biçimleri ve projelerin geliştirilmesi sağlanarak veri görselleştirmeleri, interaktif sanat projeleriyle izleyiciler daha katılımcı hale getirilmesi sağlanabilir. Ayrıca yerel topluluklarla yerel iş birliği yapılarak yerel çözümler geliştirilebilir. Bu tür projeler, toplulukların kararlara katılımını artıracak ve daha sürdürülebilir uygulamalar geliştirilmesine katkıda bulunacaktır. Özellikle dijital sanat ve sanal gerçeklik, ekolojik sanatın sunumunu ve deneyimlenmesini dönüştürebilir. Bu durum izleyicilere daha etkileşimli ve öğretici deneyimler sunma potansiyeli taşır. Sanat eğitimi bağlamında ise yeni müfredatlar sunularak ekolojik konulara daha fazla yer verilebilir. Bu sayede öğrenciler, çevresel sorunları detaylı inceleyen projeler üzerinde deneyim kazanarak sanatsal yeteneklerini geliştirebilirler ve çevresel farkındalık kazanabilirler. Ayrıca ekolojik sanat eğitimi, öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirerek analitik düşünebilme ve yenilikçi çözümler üretme kapasitelerini artırabilir. Öğrenciler sanatın sadece estetik bir ifade aracı olmadığını, aynı zamanda bir değişim aracı olduğunun farkına varabilirler.

Ekolojik sanatın gelişimi, ilerlemesi topluma katkı sağlaması için sürdürülebilir sanat politikalarının geliştirilmesi, ekolojik sanatın gelişimini teşvik edecek yönlendirmelerin yapılması ve gerekli fonların sağlanması gerekir. Toplumsal katılım bağlamında sanat, politikayı etkileyen önemli bir araçtır. Ekolojik sanat pratiklerini içeren sanatsal projeler, halkı çevresel sorunlar hakkında bilinçlendirmek ve toplumsal katılımı artırmak için kullanılabilir. Bu bağlamda bu içerikteki sanatsal projeler kamu politikalarının şekillenmesine katkı sağlayacaktır.

Ekolojik sanat katılımcı ve ilişkisel yönü güçlü çok farklı disiplinleri bünyesinde bulunduran bir sanat pratiğidir. Ekolojik sanat pratikleri, çevresel krizlere duyarlılığı artırmak ve toplumsal dönüşümü desteklemek için önemli bir rol üstlenmektedir. Bu bağlamda sanat eğitimi, kamu politikaları ve sanat, siyaset, sanatın toplumsal ve ekolojik faydalarını vurgulamak için birer katalizör işlevi görecektir ve toplumların sürdürülebilir bir gelecek inşa etmesine katkıda bulunacaktır.

Kaynaklar

Bağlantı 1: https://www.iksv.org/i/content/226_1_kultur-sanatta-katilimci-yaklasimlar-2017.pdf
Bağlantı 2: https://kdoutsiderart.com/2019/07/24/artificial-hells-a-summary-of-claire-bishop/
Brown, Andrew. Güncel Sanat ve Ekoloji, Çev. Emre Gözgü, Yiğit Adam, Akbank Sanat ve Kültür Dizisi, 2014.

Bourriaud, Nicolas. İlişkisel Estetik, Bağlam Yayıncılık, 2018.
Castro, Jan Garden. A Matter of Passion: A Conversation with Christo and Jeanne-Claude, 2004. https://sculpturemagazine.art/a-matter-of-passion-a-conversation-with-christo-and-jeanne-claude/. Erişim Tarihi: 04.06.2024.
Dempsey, Amy. Destination Art, Thames & Hudson, 2011.
Dilmaç, Sehran. "İlişkisel Estetik Bağlamında Kamusal Alanda Sanat". *idil,* 62 (Ekim): s. 1253-1261, 2019. doi: 10.7816/idil-08-62-01.
Ergül, A. M. (2018). "Bir Sanatçının Yaşayan Heykeli Ölmeye Başlarsa Ne Yapar?" Sanatatax, http://sanatatak.com/search/David-Nash Erişim Tarihi: 22.07.2024.
Erzen, Jale Necdet. Sosyal Heykel Olarak Kent, 2014. https://corpusdergi.com/2024/sosyal-heykel-olarak-kent/, Erişim Tarihi: 04.06.2024.
Kozlu, Düriye. Sanatta Bir Dönüşüm Alanı: Doğa, Dorlion Yayınları, 2018.
Magdoff, Fred, Williams, Chris. Ekolojik Bir Toplum Yaratmak, Çev. Meral Üst, Efil Yayınevi, 2021.
Matilsky, Barbara. Fragile ecologies: Contemporary artists interpretations and solutions, Rizzoli, 1992.
Stallings, Stephanie and Bronwyn, Mauldin. Public Engagement in the Arts: A Review of Recent Literature. Los Angeles County Arts Commission, Ağustos 2016. www.lacountyarts.org/pubfiles/LACAC_PubEngLitRev.pdf.
Yardımcı, Sanem. İnsan-Doğa İlişkisi Ekseninde Derin Ekoloji ve Toplumsal Ekoloji, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.
Wallis, Brian Land and Environmental Art, Jeffrey Kastner (Ed.), Phadion Press, 2005.
Yılmaz, Mehmet, Sanatın günceli güncelin sanatı, Ütopya Yayınları, 2022.

Görsel Kaynaklar

Görsel 1. Joseph Beuys, https://circa.art/wheatfield-a-confrontation-and-its-monumental-legacy/
Erişim Tarihi: 22.06.2024.
Görsel 2. Agnes Denes, https://somethingcurated.com/2019/10/30/sculpture-as-social-practice/
Erişim Tarihi: 22.06.2024.
Görsel 3. Agnes Denes, https://www.upworthy.com/tree-mountain-living-work-of-art-v2
Erişim Tarihi: 23.06.2024.
Görsel 4. Vito Acconci, https://www.stroom.nl/nl/kor/project.php?pr_id=6363968
Erişim Tarihi: 23.06.2024.
Görsel 5. Malselv Varde, https://www.lestroverso.it/alle-radici-di-alfio-bonanno-milo-accoglie-larte-per-mediare-il-dialogo-con-la-natura-insieme-alle-eccellenze-vinicole/
Görsel 6-7: David Nash http://sanatatak.com/search/David-Nash
Erişim Tarihi: 22.07.2024.
Görsel 8-9: Paula Hayes, https://www.artnews.com/artnews/news/paula-hayes-growing-power-2186/
Erişim Tarihi: 22.02.2025.
Görsel 10-11: Vaghn Bell https://www.vaughnbell.net/about.html
Erişim Tarihi: 18.07.2024.
https://www.folkebladet.no/kultur/i/bznMLg/malselv-attraksjon-i-verdenstoppen

İDİL

PARTICIPANT AND RELATIONAL ASPECTS OF ART: ECOLOGICAL ART PRACTICES

Sehran DİLMAÇ

ABSTRACT

The relationship between art and nature has been encountered since the early periods of art. Nature has been a subject that artists could not give up for a certain period of time, and they tried to express nature within mimetic practices. After nature, it has taken its place in the history of art as a form of expression that enhances our spiritual side, as a series of processes that show only instant impressions, or as various narratives that are divided and reduced to the abstract. Nature being the subject and image of art has undergone changes in the post-modern period, which is the post-modern period, and turned towards works with ecological narratives. Nature itself has become an art material, and the way has been opened for actionable art practices that aim to prevent the destruction of nature and give back what has been lost from nature. As a continuation of these practices, ecological art practices that establish a dialogue with the audience and become relational aim to establish a bond between nature and humans. The aim of this study is to show art practices that examine and discuss nature ecologically from the 1960s to the present day, and to try to find the destinations of such works.

Keywords: ecology, art, nature, environment, art practices